

Тичина Д.М., провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Боротьба зі злочинністю - складна системна діяльність, що являє собою єдність трьох наступних підсистем: загальної організації боротьби; попередження злочинності та правоохоронна діяльність. Це одна зі сфер соціального управління, що забезпечує вплив: а) на причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів; б) на саму злочинність з метою попередження та припинення її самодетермінації, недопущення рецидиву злочинів.

Розкриття злочинів, розшук та викриття осіб, що їх вчинили, є першочерговими завданнями кримінології, оперативно-розшукової діяльності, пенітенціарної кримінології, криміналістики.

Для позначення такої превентивної діяльності в кримінології застосовують терміни «запобігання злочинам (злочинності)», «профілактика злочинів (злочинності)», «попередження злочинів (злочинності)», «відвернення злочинів», «припинення злочинів», «боротьба зі злочинністю».

За кожним з термінів стоїть різний зміст. Чіткість термінології визначає чіткість у постановці і вирішенні проблеми боротьби зі злочинністю, тому слід приділити увагу цьому питанню.

Найбільш раннім за часом вживання є термін «кримінальна політика». Він став зустрічатися в роботах авторів того часу, коли, по-перше, мова стала йти не тільки про окремі злочини і реагування на них, але і вперше було поставлено завдання успішного протистояння чисельності, масі злочинів. Поняття «злочинність» в порівнянні з поняттям «безліч злочинів», тоді було відсутнє. По-друге, реагування на злочини стало в цей період ототожнюватись не тільки з заходами, які називали «каральними», але і з такими, які здатні попереджати злочини.

Уперше поняття «кримінальна політика» вжив у 1804 р. відомий німецький криміналіст Ансельм Фейєрбах.

Незважаючи на досить широке його використання в науковому обігу, на нашу думку, є не зовсім коректним усвідомленням його в буквальному розумінні, оскільки воно означає не що інше, як «злочинна політика». Під час з'ясування змісту кримінологічної політики недостатньо зазначити те, що це - політика кримінологічного запобігання злочинам. Необхідно спеціально підкреслити, у чому саме полягає специфіка цього запобігання. З огляду на цю причину, вважаємо не зовсім доцільним використання термінів «профілактична політика» замість «кримінологічна політика», оскільки профілактика є лише складовою запобігання злочинам, хоча й досить важливою.

При цьому трактування поняття «кримінальна політика» була досить різноманітною, і багато авторів починали оперувати іншими термінами: «кримінально-правова політика», «державна політика боротьби із злочинністю», «державно-правова політика». А. А. Герцензон писав: «Кримінальна політика - це частина загальної політики соціалістичної держави поряд із економічною, соціальною політикою і т. д. Вона спрямовує діяльність органів державної влади і громадськості в боротьбі зі злочинами й іншими суспільно-небезпечними вчинками, ґрунтуючись на точному виконанні законів».

Аналіз робіт показує, що завжди існували два принципово різних підходи до розуміння кримінальної політики. Одні автори виходили з того, що в рамках кримінальної політики вирішуються питання впливу на злочини (злочинність) кримінально-правовими засобами, і, відповідно, даний підхід розроблявся в рамках соціології кримінального права (Фейєрбах, Аркуш та інші автори). У другій половині ХХ ст. в Радянському Союзі цей підхід також існував.

Але в 80-90-х рр. ХХ ст. переважав другий підхід. Його суть зводиться до того, що кримінальна політика стосується всіх заходів впливу на злочинність. Навіть висловлювалося твердження, що поняття боротьби зі злочинністю не повинно виводитися за межі кримінальної політики. Як наголошувалося

в наукових дискусіях, даний підхід фактично ототожнює поняття «кримінальна політика» і «боротьба зі злочинністю».

Дещо по-іншому бачить цю проблему А. І. Коробєєв, який, крім того, виділяє соціальну політику в галузі боротьби зі злочинністю, розуміючи кримінальну політику як генеральну лінію, що визначає головні напрями, цілі й засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики його застосування, вироблення й реалізації заходів, спрямованих на запобігання злочинам, та кримінально-правову політику, що визначає ключові завдання, принципи, напрями й цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, та відображається в нормах кримінального права, актах тлумачення норм на практиці їх застосування.

На думку О. М. Джужі та В. В. Василевича, кримінологічну політику варто визначити як засновану на ідеях гуманізму та принципі верховенства права стратегічну складову внутрішньої й зовнішньої антикримінальної політики держави, владна дефініція якої полягає у формуванні ключових доктринальних засад боротьби зі злочинністю та їх практичної реалізації у сфері функціонування системи кримінальної юстиції та громадських організацій із метою захисту людини й громадянина, суспільства та держави від злочинних посягань..

Але в правових та інших офіційних документах, а також у наукових працях кінця ХХ в. широко почав використовуватися термін «боротьба зі злочинністю». Організація Об'єднаних Націй проводить конгреси по боротьбі зі злочинами та поведження з правопорушниками. Українське слово «боротьба» в усіх словниках української мови трактується як активне зіткнення протилежних інтересів, груп, думок і т. п., що мають мету придбати панування одних над іншими. Це завжди така діяльність, яка переслідує певну мету. Боротьба - активне суперництво протилежних, ворожих сил, війна, сутичка, протиборство, (переважно двох) двобій, одноборство, єдиноборство. Боротьба зі злочинністю - протидія злочинності із застосуванням репресивних та нерепресивних засобів.

В злочинності знаходять свій вияв інтереси, цінності, установки, що перебувають у непримиренній суперечності з тими, які охороняються законом. Мета в цьому випадку - перш за все не допустити масового порушення кримінального закону шляхом впливу на процеси детермінації і причинності злочинності, а в разі його порушення - застосувати до винних примусові заходи для того, щоб домогтися їх відмови від злочинної поведінки, не дати реалізуватися відповідним злочинним задумам. Навіть попередження злочинності зовсім не означає компромісу з нею, тому що мова йде про усунення причин та умов злочинності.

Боротьба зі злочинністю - це особливий вид взаємодії двох протилежних сторін.

Термін «війна із злочинністю», здавалося б, відображає зазначене непримиренну суперечність суспільства, заснованого на законі, і злочинності. Але якщо цю війну ототожнювати з війною не на життя, а на смерть, то вона не вкладається в рамки останньої. У боротьбі зі злочинністю наголос робиться на попередження, утримання осіб від вчинення злочинів, а якщо виявляється їх злочинна діяльність, то перш за все має вирішуватися питання про її мотиви, причини, про те, чи не доцільніше спочатку застосувати кримінальне покарання пом'якшуючого характеру та надання за необхідності соціальної допомоги.

За визначенням А.І. Долгової, боротьба зі злочинністю - це активне зіткнення суспільства і злочинності з метою забезпечення панування закону і охоронюваних їм інтересів, цінностей, норм поведінки, це цілеспрямована наступальна діяльність суспільства на саму злочинність, її причини та умови.

На нашу думку, боротьба зі злочинністю - це активна діяльність суспільства, що спрямована на злочинність, з метою забезпечення панування закону і охоронюваних їм інтересів, цінностей, усунення причин та умов, що їй сприяють, захист жертв злочинів та створення необхідних засобів захисту від злочинних посягань.